

Απ' τον ίδιο συνοδικό ορισμό μαθαίνουμε ότι ο μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτας Ιω. Απόκαυκος παραιτήθηκε απ' τη διαχείριση και κατοχή ορισμένων μοναστηριών της επισκοπής Άρτας, μεταξύ των οποίων και του Αγ. Δημητρίου του Κατσούρη, και ότι ο πατριάρχης Γερμανός Β΄ παρέδωσε την κυριότητα της μονής στον επίσκοπο Άρτας Ιωάννη Α'. Απ' αυτό συνάγεται ότι ο ναός είναι παλαιότερος⁶² του 1229. Κατά τον καθηγητή Παν. Βοκοτόπουλο, ο ναός κτίστηκε στις αρχές του 9ου αιώνα⁶³ και διατηρεί μέχρι σήμερα το αρχικό του σχήμα.

Ο νάρθηκας είναι πολύ μεταγενέστερη προσθήκη -κτίσθηκε το 1868 - ακόμη δε νεότερη κατασκευή -μόλις του 1911- είναι το ξεχωριστό κωδωνοστάσιο. Ο σημερινός ναός είναι ό,τι απόμεινε απ' την παλιά σταυροπηγιακή μονή, η οποία διαλύθηκε το 18ο αιώνα. Σήμερα ο ναός λειτουργεί ως ενοριακός. Δυστυχώς, για την πορεία του μοναστηριού μέσα στους αιώνες δεν έχουμε στοιχεία, μια και δεν υπάρχουν γραπτές πηγές. Μετά το συνοδικό ορισμό του 1229 δεύτερη μνεία του μνημείου γίνεται μόλις στο τέλος του προηγούμενου αιώνα απ' το μητροπολίτη Σεραφείμ Ξενόπουλο, αλλά είναι τόσα λίγα τα στοιχεία που μας παρέχει, ώστε να μην αποτελούν αξιόλογη ιστορική πηγή. Έτσι είμαστε αναγκασμένοι να στηριχθούμε για την μελέτη του μνημείου, στο ίδιο το κτίσμα -στην τέχνη του και στην τεχνική της κατασκευής του.

Το εξωτερικό του ναού.

Ο ναός είναι σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλλο και ανατολικά καταλήγει σε τρεις ημικυκλικές κόγχες. Η τοιχοποιία⁶⁴ του είναι λιτή και ακανόνιστη με πρόχειρα λαξευμένες μικρές πέτρες τειχισμένες άτακτα, ανακατεμένες με πλίνθους. Η απλή τοιχοποιία και το επίσης απλό τρίλοβο παράθυρο της μεσαίας κόγχης του ιερού είναι χαρακτηριστικά της ναοδομίας της πρώτης χιλιετηρίδας, στοιχείο που δικαιολογεί το χαρακτηρισμό του ναού ως του αρχαιότερου βυζαντινού μνημείου της Άρτας. Σ' αυτό συνηγορεί και η σχεδόν παντελής έλλειψη κεραμοπλαστικού ή άλλου εξωτερικού διάκοσμου καθώς και η απλή κατασκευή των επιθημάτων των κιονοκράνων στο εσωτερικό του ναού.

Οι καταλήξεις των εσωτερικών κυλινδρικών θόλων, τόσο στην ανατολική και δυτική πλευρά όσο και στα αετώματα των πλάγιων σκελών του σταυρού, εμφανίζονται εξωτερικά στους τοίχους ως πλίνθινα ημικυκλικά τόξα, τα οποία μαζί με τα πλίνθινα τοξωτά πλαίσια των παραθύρων και δύο οδοντωτές ταινίες στη μεσαία κόγχη του ιερού, αποτελούν τη μόνη εξωτερική κεραμοπλαστική διακόσμηση του μνημείου.

Ο μετεγενέστερος νάρθηκας δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον, απεναντίας αξιόλογο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο κομμάτια⁶⁵ μαρμάρινης ανάγλυφης πλάκας που είναι εντοιχισμένα σε διαφορετικά σημεία του ακόμη νεότερου καμπαναριού. Πιθανότητα πρόκειται για τα δυο μισά ενός θωράκιου του αρχικού μαρμάρινου τέμπλου, με ανάγλυφη παράσταση πεταλόμορφου τόξου στηριγμένου σε κιονίσκους που περικλείνεται μέσα σε διακοσμητικό πλαίσιο.

Το εσωτερικό του ναού.

Ο χρόνος και η αιθάλη αφαίρεσαν ένα σημαντικό μέρος απ' την εσωτερική λαμπρότητα του ναού. Ο κυρίως ναός χωρίζεται σε τρία κλίτη με δύο σειρές εναλλασσόμενων ανομοιόμορφων κιόνων και πεσσών⁶⁶. Τα ιωνικά και περγαμηνά κιονόκρανα πιθανόν να προέρχονται από κάποιο κτίριο της αρχαίας Αμβρακίας ή της Νικόπολης. Απ' τον υπόλοιπο γλυπτό διάκοσμο του ναού αξιόλογα είναι δυο θωράκια απ' το παλιό μαρμάρينو τέμπλο, το οποίο δε γνωρίζουμε πότε και από ποιους καταστράφηκε. Τα θωράκια αυτά είναι εντοιχισμένα στο νεότερο κτιστό τέμπλο και φέρουν ανάγλυφες παραστάσεις, από τις οποίες εντυπωσιακότερη -αν και φθαρμένη σε μεγάλο μέρος της- είναι εκείνη που εικονίζει αετό να σηκώνει με τα νύχια του λαγό, και βρίσκεται στα δεξιά της Ωραιάς Πύλης. Το κτιστό τέμπλο καλύπτεται σήμερα από άλλο ξύλινο ακαλαίσθητο που προστέθηκε τον περασμένο αιώνα.

Οι τοιχογραφίες με βάση την τεχνοτροπία τους χρονολογούνται στο 17ο ή 18ο αιώνα, καλύπτουν δε άλλα δύο παλαιότερα ζωγραφικά στρώματα. Στην κόγχη του ιερού και σε παρειά του ενός ανατολικού πεσσού του κυρίως ναού, έπεσαν μερικά κομμάτια αυτού του τρίτου στρώματος και αποκαλύφθηκαν οι παλαιές τοιχογραφίες. Οι συνθέσεις τους από άποψη τεχνοτροπίας παρουσιάζουν απλότητα, σχηματοποίηση, έντονα χρώματα και πρόσωπα με εκφράσεις ήρεμες χωρίς δραματικότητα -στοιχεία δηλαδή της ζωγραφικής του 12ου και 13ου αιώνα. Του 1ου ζωγραφικού στρώματος τοιχογραφίες συναντούμε στην κόγχη του ιερού (η Μετάληψη των Αποστόλων -που καλύπτεται στο μεγαλύτερο μέρος της απ' την ίδια παράσταση του 2ου στρώματος- και έξι ολόσωμοι μετωπικοί Άγιοι⁶⁷), καθώς και στη νότια κεραία του σταυρού στον κυρίως ναό, (σκηνές απ' τις Δεσποτικές εορτές). Του 2ου ζωγραφικού στρώματος είναι η δεομένη Θεοτόκος στην κόγχη του ιερού, η φιλοξενία του Αβραάμ -απέναντι απ' την ίδια παράσταση του 1ου στρώματος- στο Διακονικό, καθώς και οι τοιχογραφίες της βόρειας κεραίας του σταυρού, στον κυρίως ναό. Τα εντυπωσιακότερα όμως δείγματα του αρχικού ζωγραφικού στρώματος υπάρχουν στον τρούλλο, του οποίου ο γραπτός διάκοσμος διατηρείται σχεδόν ακέραιος. Στη μέση του θόλου εικονίζεται όπως συνήθως ο παντοκράτορας, στην πιο κάτω ζώνη επτά ολόσωμοι άγγελοι με γαλάζια και κόκκινη στολή προσκυνούν τον Παντοκράτορα, ενώ στην τρίτη

ζώνη υπάρχουν 14 προφήτες που κρατούν ειλητάρια με επιγραφές απ' τις προφητείες τους κι από τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης. Στη βάση του τρούλλου, οι 4 Ευαγγελιστές.

Σχετικά με τη χρονολόγηση των τοιχογραφιών του πρώτου στρώματος, όλοι οι μελετητές συμφωνούν ότι πρόκειται για έργο των αρχών του 13ου αιώνα (1225-30) πράγμα που σημαίνει ότι αμέσως μετά την ίδρυση του Δεσποτάτου έχουμε στην Ήπειρο καλλιτεχνική δημιουργία, με τεχνίτες που πιθανόν ήρθαν στην αυλή των δεσποτών απ' την Κων/πολη. Και το 2ο ζωγραφικό στρώμα χρονολογείται στην ίδια περίπου εποχή, και συγκεκριμένα στο τελευταίο τέταρτο του 13ου αιώνα.

Έτσι στον Άγιο Δημήτριο του Κατσούρη βρίσκουμε τις αρχαιότερες βυζαντινές τοιχογραφίες της περιοχής της Άρτας, των οποίων όμως η αισθητική αξία μετριάζεται κατά πολύ απ' τις φθορές και αλλοιώσεις που επέφεραν τόσο ο χρόνος όσο και οι ανθρώπινες επεμβάσεις, σε σημείο που ο επισκέπτης εντυπωσιασμένος απ' την εξωτερική εικόνα, όταν μπαίνει μέσα στο ναό να απογοητεύεται.

Το μνημείο πάλαιψε με το χρόνο και άντεξε, χρειάζεται όμως από δω και πέρα και τη δική μας φροντίδα, για να εξακολουθήσει να στέκει όρθιο και να μας συνδέει με το παρελθόν, για να μας μιλάει με τη λαλίστατη σιωπή του.